

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ**ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ****ԱՊԱՑՈՒՑԵԼՈՒՑ ԱԶԱՏԵԼՈՒ ԴԻՍՔԵՐԸ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ
ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ****Սերգեյ ՄԵՂՐՅԱՆ**

*ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության
ամբիոնի վարիչ, իրավ. գիտ. թեկն., դոցենտ*

Գործը քննելու ու լուծելու համար նշանակություն ունեցող որոշ փաստեր օրենքի ուղղակի ցուցումով ապացուցման առարկայի մեջ չեն մտցվում, դատական քննության ընթացքում չեն հետազոտվում և հերքվել չեն կարող: Այդ փաստերն ընդունվում են որպես ճշմարտություն, որն ապացուցման կարիք չի գոյում:

Փաստերն ապացուցելուց ազատելու հիմքերը նախատեսված են ՔԴՕ-ի՝ «Ապացուցելուց ազատելու հիմքերը» վերտառությամբ 52-րդ հոդվածով: Օրենքը նախատեսում է ապացուցման կարիք չունեցող հանգամանքների երկու տեսակ՝

1) հանրահայտ հանգամանքներ (լատիներեն «factum notorium» եզրույթից, որը թարգմանաբար նշանակում է հանրահայտ փաստ),

2) նախադատելի փաստեր (լատիներեն «praesudicium» եզրույթից, որը թարգմանաբար նշանակում է նախապես որոշված, կանխորոշված):

Հանրահայտ փաստեր: Թեև օրենքն այդ մասին ուղղակիորեն չի նշում (մինչդեռ պետք էր)՝ հավանաբար նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ ապացուցման առարկան որոշում է դատարանը, կարելի է եզրակացնել, որ այս կամ այն հանգամանքը հանրահայտ ճանաչելու իրավունքը տրված է դատարանին: Գործին մասնակցող անձը, իհարկե, իրավունք ունի առարկելու փաստի և՛ նման փաստի առկայության, և՛ դրա հանրահայտության դեմ այդ կապակցությամբ ներկայացնելով իր դիր-

քորոշումը, սակայն յուրաքանչյուր դեպքում դատարանն է որոշում փաստի հանրահայտության հարցը¹:

Հանրահայտության չափանիշներ ՔԴՕ-ն չի սահմանում, ինչը, կարծում ենք, իրավական անորոշություն է ստեղծում և գործնականում կարող է տարակարծությունների տեղիք տալ: Մեր կարծիքով, նպատակահարմար կլինեք օրենքով սահմանել, որ փաստը դատարանը կարող է ճանաչել հանրահայտ և չմտցնել ապացուցման առարկայի շրջանակ երեք չափանիշների առկայության դեպքում՝

ա) այն հայտնի է գործը քննող դատարանին,

բ) դատարանի ներքին համոզմամբ այն հայտնի է կամ պետք է հայտնի լինի անձանց լայն շրջանակի (ՀՀ-ի կամ տվյալ դատական տարածքի բնակչության մեծամասնությանը), այդ թվում՝ գործին մասնակցող անձանց,

գ) այդ փաստերի մասին արժանահավատ տեղեկություններ կարելի է ստանալ հանրամատչելի աղբյուրներից (հանրագիտարաններից, պաշտոնական հրատարակություններից, պարբերական մամուլից և այլն):

Նված չափանիշների միաժամանակյա առկայության դեպքում հանրահայտ կարող է ճանաչվել գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող ցանկացած հանգամանք: Փաստը հանրահայտ ճանաչելիս դատարանն ըստ էության հիմնվում է իր արտադատական փորձի վրա²:

Լ.Ե. Վլադիմիրովը կարծիք է հայտնում, որ այս կամ այն հանգամանքը կարող է հանրահայտ ճանաչվել, եթե այդպիսին է ճանաչվել գործին մասնակցող բոլոր անձանց կողմից³: Նման դիրքորոշումն արդա-

րացրած չի թվում: Չէ՞ որ գործին մասնակցող անձը կարող է վիճարկել փաստի հանրահայտությունը գործը տանուլ չտալու, դատավարությունը ձգձգելու կամ այլ շարժառիթներով: Ուստի, մեր կարծիքով, վերը նշված չափանիշների կիրառումը պետք է բավարար համարել: Բացի այդ, փաստի ընդունումը ևս որոշ դեպքերում հիմք է ապացուցման առարկայի կազմից այն հանելու համար, սակայն փաստը հանրահայտ չի հարձնում:

Գործը լուծելու համար նշանակություն ունեցող այս կամ այն փաստը հանրահայտ ճանաչելու վերաբերյալ առաջարկություն կարող են անել նաև գործին մասնակցող անձինք, սակայն այդ հարցի վերաբերյալ վերջնական եզրահանգումը կատարում է դատարանը: Ընդ որում, դատարանը պարտավոր է գործը դատաքննության նախապատրաստելու կամ դատաքննության ընթացքում ապացուցման պարտականությունը բաշխելու պահին կողմերին իրազեկել այս կամ այն փաստը հանրահայտ ճանաչելու մասին՝ համապատասխանաբար նշումներ կատարելով նախնական դատական միստի կամ գործի դատաքննության ընթացքում վարվող արձանագրության մեջ:⁴

Եթե դատարանը գործը լուծելու համար նշանակություն ունեցող այս կամ այն փաստը ճանաչում է հանրահայտ, այդ մասին նրա դիրքորոշումը պետք է արտացոլվի նաև վճռում: Ընդ որում, տվյալ դատական տարածքում հանրահայտ լինելու մասին դատարանի եզրակացությունը կարող է արվել առանց որևէ ապացույց վկայակոչելու, եթե դրա հանրահայտության հանգամանքը դատարանին հայտնի է:

Նախադատելի փաստեր: Դատավարագիտության մեջ նման փաստերը կոչվում են նաև «պրեյուդիցիաներ», «պրեյուդիցիալ փաստեր», «կանխորեն որոշված փաստեր» կամ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճռով կամ դատավճռով հաստատված փաստեր:

ՔՂՕ 52-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասե-

րը գործին մասնակցող անձանց ազատում են կանխորեն որոշված փաստերը մեկ այլ գործով կրկին ապացուցելու պարտականությունից: Մասնավորապես, ՔՂՕ 52-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվում է, որ նախկինում քննված՝ քաղաքացիական գործով օրինական ուժի մեջ մտած դատարանի վճռով հաստատված հանգամանքները նույն անձանց միջև դատարանում այլ գործ քննելիս կրկին չեն ապացուցվում, իսկ 3-րդ մասի համաձայն քրեական գործով օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռը պարտադիր է դատարանի համար միայն այն փաստերով, ըստ որոնց հաստատված են որոշակի գործողություններ և դրանք կատարած անձինք: Դրանով իսկ օրենսդիրն ամրագրում է ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի այնպիսի հատկանիշ, ինչպիսին է նախադատելիությունը (պրեյուդիցիալ բնույթը): Վերջինս, ըստ էության, պայմանավորված է համապատասխան դատական ակտերի վերջնական բնույթով:⁵

Գործին մասնակցող անձանց համար նախադատելիությունը նշանակում է որոշակի սահմաններում ապացուցման պարտականությունից ազատում, ինչպես նաև կրկնակի ապացուցման կամ նման հանգամանքները հետագա դատավարություններում հերքելու արգելք, իսկ դատարանի համար ենթադրում է պարտականություններ մուծելու նման հանգամանքը նոր կայացվող դատական ակտում:

Փաստորեն օրենքն արգելում է գործին մասնակցող անձանց և նրանց իրավահաջորդներին մեկ այլ վարույթի շրջանակներում վիճարկել օրինական ուժի մեջ մտած վճռով կամ դատավճռով հաստատված փաստերը: Գործը քննող դատարանը, իր հերթին, նախադատելիության ուժով զրկվում է կանխորեն որոշված փաստերը կասկածի տակ դնելու, դրանք հաստատող կամ հերքող ապացույցները հետազոտելու հնարավորությունից: Այլ կերպ ասած՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճռի նախադատե-

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ

ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

լիությունը այն է, որ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո դատարանի կողմից հաստատված և վճռում կամ դատավճռում ձևակերպված փաստերը չեն կարող կասկածի տակ դրվել կամ կրկին հետազոտվել նույն անձանց մասնակցությամբ ուրիշ գործերի քննության ժամանակ:

Վճիռների փոխադարձ պարտադիրությունը բացատրվում է նրանով, որ դատարանը, նույն անձանց մասնակցությամբ քննելով քաղաքացիական գործ, մանրագին հետազոտում է բոլոր ապացույցները և կայացնում դատարանում պարզված իրականությանը համապատասխան վճիռ: Եվ երբ այդ վճիռը մտնում է օրինական ուժի մեջ, ապա դրանով հաստատված փաստերը, գործողություններն ու իրավահարաբերություններն այլևս կասկած չեն հարուցում:⁶

Վճիռների փոխադարձ պարտադիրությունը հետևանք է նաև այն բանի, որ միևնույն իրավաբանական փաստը հաճախ կարող է միաժամանակ առաջացնել տարբեր նյութաիրավական հետևանքներ, տարբեր իրավահարաբերություններ, որոնք դատական քննության առարկա կարող են դառնալ տարբեր ժամանակներում, տարբեր գործերով, տարբեր դատական մարմիններում, և նույն փաստն անընդհատ չհաստատելու համար առաջին գործով կայացված վճռով հաստատված փաստը պարտադիր է համարվում նաև մյուս գործերի համար:⁷

Դ.Ա. Ֆուրսովը հիմնավորված կարծիք է հայտնել, որ դատական ակտերի պրեյուդիցիալ կապերի ամրագրումն օրենքով իրականացվում է ապացուցման գործընթացը պարզեցնելու նպատակով՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ իրավաբանական փաստերը և առանձին փաստակազմերն արդեն քննության առարկա են եղել նույն անձանց մասնակցությամբ գործով,

որոնք ունեցել են հնարավորություն արտահայտելու իրենց կասկածները, փաստարկները և դիրքորոշումը:⁸

Նախադատելիությունը կարևոր նշանակություն ունի դատավարական խնայողության, դատական ակտերի միջև անհաղթահարելի հակասությունների և դատական ակտերի մրցակցության պրոբլեմի կանխարգելման տեսանկյունից: Օրինական ուժի մեջ մտած վճռի տվյալ հատկանիշի շնորհիվ գործնականում բացառվում են միևնույն փաստերի տարբեր, հակասական գնահատումը, որը կարող է առաջացնել իրավական անորոշություն, դատական իշխանության հեղինակության անկման պատճառ դառնալ և դիտվել որպես իրավունքի գերակայության սկզբունքի ոտնահարում:⁹

Ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի նախադատելիությունն ունի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ սահմաններ:

Օբյեկտիվ սահմաններն են կազմում օրինական ուժի մեջ մտած վճռի պատճառաբանական մասում նշված բոլոր այն հանգամանքները, որոնք դատարանը հաստատված և ապացուցված է համարել գործը ըստ էության քննելու և ապացույցները գնահատելու արդյունքում, ինչպես նաև օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով հաստատված՝ որոշակի գործողություններ կատարելու և դրանք կոնկրետ անձի (անձանց) կողմից կատարելու հանգամանքները: Ընդ որում, պրեյուդիցիալ նշանակություն կարող են ունենալ ինչպես դրական (հաստատող), այնպես էլ բացասական (ժխտող) հանգամանքները:¹⁰

Ուշագրավ է, որ ՔԴՕ 52-րդ հոդվածում խոսքը բացառապես քաղաքացիական և քրեական գործերով կայացված և օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերով հաստատված հանգամանքների նախադատելիության մասին է: Նախկինում քննված վարչական գործով հաստատված հանգամանքները նույն անձանց մասնակցությամբ քաղաքացիական գործի շրջանակ-

ներում օրենսդրի կողմից որևէ կերպ չեն արժևորվել: Տվյալ հանգամանքը թերևս կարելի է էական բացթողում համարել: Համեմատության համար նշենք, որ ՎԴՕ 27-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվում է, որ նախկինում քննված քաղաքացիական կամ վարչական գործով օրինական ուժի մեջ մտած դատարանի վճռով հաստատված փաստերը միևնույն կողմերի մասնակցությամբ որևէ գործ քննելիս վերստին ապացուցման կարիք չունեն: Ակնհայտ է, վարչական դատարանի վճռով հաստատված հանգամանքները ևս պետք է նախադատելի նշանակություն ունենան նույն անձանց մասնակցությամբ քաղաքացիական գործի համար:

Դատական ակտերի նախադատելիության (պրեյուդիցիալ կապի) օբյեկտիվ սահմանների հարցին անդրադառնալիս ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներից մեկում կարևորել է երկու հանգամանք, որոնց անդրադառնալը խիստ նպատակահարմար են համարում:

Սուաշին՝ վճռով հաստատված հանգամանքները նույն անձանց մասնակցությամբ այլ գործ քննելիս դատարանի համար նախադատելի նշանակություն ունենալ չեն կարող, եթե նախկինում քննված քաղաքացիական գործով այդ հանգամանքները հաստատվել են առանց ֆորմալ դատավարական կանոնների ձևական պահպանման ապացույցների հավաքման, հետազոտման և գնահատման դատավարական կանոնների կոպիտ խախտմամբ:

Երկրորդ՝ նախկինում քննված քաղաքացիական գործով օրինական ուժի մեջ մտած դատարանի վճռով հաստատված հանգամանքները նույն անձանց մասնակցությամբ այլ գործ քննելիս դատարանի համար նախադատելի նշանակություն ունենալ չեն կարող մաս այն դեպքերում, երբ վերաբերելի չեն եղել նախկինում քննված քաղաքացիական գործով հայցի առարկային, չպետք է դասվեին հաստատման ենթակա հանգամանքների շարքին և մտցվեին ապացուցման առարկայի մեջ:

Վճռաբեկ դատարանը վճռով հաստատված հանգամանքների նախադատելիության որոշման համար փաստորեն կարևորել է մաս ապացուցման առարկայի՝ վեճի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների ճիշտ որոշման հարցը: Ըստ վճռաբեկ դատարանի՝ նախադատելիության օբյեկտիվ սահմանները որոշվում են հանգամանքների այն շրջանակով, որոնք պետք է հաստատված լինեն օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով, ուստի ապացուցման առարկայի սահմանների կամայական ընդլայնումը հանգեցնում է գործով կայացված դատական ակտով հաստատված որոշակի հանգամանքների նախադատելիության բացառման:¹¹

Նախադատելիության օբյեկտիվ սահմանների մասին խոսելիս հարկ է նկատի ունենալ, որ պրեյուդիցիալ նշանակություն կարող են ունենալ դատական ակտով հաստատված փաստական հանգամանքները, այլ ոչ թե դրանք հաստատող ապացույցները:

Նախադատելի նշանակություն չի կարող ունենալ մաս օրենքի մեկնաբանության մասին գործը քննած դատարանի իրավական դիրքորոշումը: Այս կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներից մեկում նշել է, որ դատարանի իրավական դիրքորոշումը նախադատելի հանգամանք համարվել չի կարող, թեև դատարանն իրավասու է իրավունքի սեփական ընկալման հիմքով կատարել որոշակի եզրահանգումներ: Ըստ վճռաբեկ դատարանի՝ նախադատելի այս դեպքում կարող է լինել հաստատված հանգամանքը, սակայն ոչ դատարանի իրավական դիրքորոշումը:¹²

Դատական ակտով հաստատված նախադատելի փաստերը պետք է տարբերել մաս վարչական և այլ մարմինների (դատախազության, նախաքննության մարմինների, ոստիկանության, արբիտրաժի և այլն) ակտերով հաստատված փաստերից: Դատավարական օրենքը գործին մասնակցող անձանց չի ազատում նշված մարմին-

ՔԱՂԱՔԱՑԻՎԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ

ԴԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ների՝ ակտերով հաստատված փաստերն ապացուցելուց: Այդ փաստերն ապացուցման առարկայից չեն հանվում: Միաժամանակ, նման ակտերը, լինելով գրավոր ապացույցներ, կարող են, իսկ երբեմն պետք է կցվեն քաղաքացիական գործին:

Նախադատելիությունը դատական ակտերի փոխադարձ պարտադիրությունն է, որը դրսևորվում է նրանց պրեյուդիցիալ կապում: Նախադատելիությունն օրենքի ուժով կանխորոշիչ դերակատարություն է ունենում նոր դատական ակտի համար: Օրինական ուժի մեջ մտած սկզբնական դատական ակտի նախադատելիությունը պայմանավորում է նոր կայացվելիք դատական ակտի բովանդակությունն այն մասով, որը վերաբերում է նախկինում քննված այլ գործով արդեն իսկ հաստատված հանգամանքներին:

Սուբյեկտիվ սահմաններն այն անձինք են, որոնց համար դատական ակտով հաստատված հանգամանքներն ունեն նախադատելի նշանակություն: ՔԴՕ 52-րդ հոդվածի բովանդակությունից ուղղակիորեն բխում է, որ փաստերը կարող են նախադատելի նշանակություն ունենալ միայն այն անձանց համար, որոնք մասնակցել են գործի քննությանը:

Նախադատելիության ինստիտուտի կիրառումն անթույլատրելի է այն դեպքերում, երբ սկզբնական և հաջորդող դատավարությունների շրջանակներում գործին մասնակցող անձինք համընկնում են մասնակիորեն:¹³ Գործին մասնակցող անձանց կազմի փոփոխությունը կարող է չհանգեցնել կանխորեն որոշված հանգամանքների վերաորակման: Սակայն գործին մասնակցող այն անձինք, որոնք չեն մասնակցել նախորդ գործով դատաքննությանը, կարող են վիճարկել նման փաստերի արժանահավատությունը և գոյությունը: Այդ մասին է վկայում ՔԴՕ 52-րդ հոդվածում օգտագործված «նույն անձանց միջև» ար-

տահայտությունը:

Միևնույն ժամանակ ուշադրության են արժանի երկու հանգամանքներ, որոնք յուրովի ազդում են դատական ակտով հաստատված հանգամանքների անհերքելիության և կայունության վրա:

1) Նախորդ գործի քննությանը մասնակցած անձանց կազմի նեղացման դեպքում հաջորդող դատավարության մասնակիցների կազմը ձևականորեն փոփոխվում է: Սակայն նախորդ գործով հաստատված հանգամանքների և հավաքված ապացույցների վերաբերյալ այլ տեսակետ ունեցող կամ դատավարությանը մասնակցելու և իրենց շահերը պաշտպանելու հնարավորություն չունեցած նոր սուբյեկտներ այստեղ ի հայտ չեն գալիս: Հետևաբար, մեր կարծիքով, նման դեպքերում պրեյուդիցիայի կիրառումը պետք է համարել թույլատրելի:

2) Նախորդ գործի քննությանը մասնակցած անձանց կազմի ընդլայնման դեպքում պրեյուդիցիայի կիրառումը թույլատրելի պետք է համարել բացառապես այն դեպքերում, երբ նախորդ գործի քննությանը չմասնակցած անձինք տվյալ գործով հաստատված հանգամանքների գոյության և արժանահավատության կապակցությամբ որևէ առարկություն չունեն:

Դատական ակտերի նախադատելիության (պրեյուդիցիալ կապի) սուբյեկտիվ սահմանների մասին խոսելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել ևս մեկ կարևոր հանգամանք, որը հատուկ ընդգծվել են ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից:

Որևէ հանգամանքի նախադատելիության որոշման համար չափազանց կարևոր է դատավարական կանոնը, ըստ որի՝ գործով հաստատված որևէ հանգամանքի նախադատելիությունը պետք է պայմանավորվի այդ հանգամանքի՝ մրցակցային դատավարության կանոններով հաստատված լինելու փաստի հետ: Երբ հանգամանքը հաստատվել է կողմերից մեկի դատավարական հնարավորությունների սահմանափակվածության պայմաններում (օրի-

նակ՝ երբ կողմը պատշաճ չծանուցվելու պատճառով չի մասնակցել դատաքննությանը), վճռով հաստատված հանգամանքն այլ գործ քննող դատարանը պետք է չճանաչի որպես նախադատելի իր կողմից քննվող գործի համար:¹⁴

Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշման համաձայն՝ կոնկրետ գործով մանրակրկիտ դատական ստուգման է ենթակա նախադատելիության բացառման յուրաքանչյուր դեպք, և միայն նման ստուգման արդյունքներով գործը քննող դատարանը կարող է հանգել օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով հաստատված հանգամանքների նախադատելիության մասին եզրակացության:¹⁵

Ի. Ջայցևը և Ս. Աֆանասևը հանրահայտ և նախադատելի փաստերն ընդհանրացված ձևով անվանում են «անվիճելի փաստեր», ինչը Օ.Վ. Բաուլինի դիպուկ բնորոշմամբ չի բխում տվյալ երևույթների առանձնահատկություններից: Ըստ հեղինակի՝ դատարանում կարող է վիճարկվել և՛ փաստի հանրահայտությունը, և՛ նախադատելիությունը, որոնք սկզբունքորեն բացառում են նման փաստերի նկատմամբ «անվիճելի» եզրույթի կիրառումը:¹⁶

Նախադատելի փաստերի հաստատման համար գործը քննող դատարանին անհրաժեշտ է ներկայացնել միայն կայացված և օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի (դատավճիռ, վճիռ) պատճենը: Փաստը նախադատելի ճանաչելիս դատարանը պետք է մատնանշի այն ապացույցը (վճիռը, դատավճիռը), որով հիմնավորվում է տվյալ փաստի նախադատելի բնույթը: Այլ հիմնավորումներ և պատճառաբանություններ չեն պահանջվում:

Անվիճելի փաստեր: Դատավարագիտության և դատավարական օրենսդրության մեջ որպես ապացուցելու պարտականությունից ազատելու հիմք է դիտվում նաև փաստի ընդունումը կամ այն չվիճարկելը, որի պատճառով փաստական հանգամանքը համարվում է ընդունված կամ չվիճարկվող և որոշ դեպքերում կարող է հանվել ա-

պացուցման առարկայից: Փաստորեն դրանք ի հայտ են գալիս այն դեպքում, երբ կողմերից մեկն ընդունում է այն փաստերը, որոնք ընկած են մյուս կողմի պահանջների կամ առարկությունների հիմքում: Ընդհանրացված ձևով նման հանգամանքները հաճախ կոչվում են «անվիճելի փաստեր»:

Դատավարական օրենսդրությունը «անվիճելի հանգամանքներ» և «չվիճարկվող հանգամանքներ» եզրույթները չի օգտագործում:

ՔԴՕ-ի «Ապացուցելուց ազատելու հիմքերը» վերտառությամբ 52-րդ հոդվածում անվիճելի փաստերը չեն հիշատակվում այն պարզ պատճառով, որ «փաստի ընդունումը գործին մասնակցող անձանցից մեկի կողմից ապացուցման պարտականությունից ազատելու մասնավոր և ոչ բացարձակ դեպք է»¹⁷:

ՔԴՕ 64-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձի կողմից այն փաստն ընդունելը, որի միջոցով մյուս անձը հիմնավորում է իր պահանջները կամ առարկությունները, պարտադիր չէ դատարանի համար:

Դատարանը կարող է ընդունված փաստը համարել հաստատված միայն այն դեպքում, եթե կասկածներ չկան, որ դա համապատասխանում է գործի հանգամանքներին, և կողմն այն չի ընդունել խաբեության, բռնության, սպառնալիքի, մոլորության ազդեցության տակ, մեկ կողմի ներկայացուցչի հետ մյուս կողմի չարամիտ համաձայնության հետևանքով կամ ճշմարտությունը թաքցնելու նպատակով: Նման կասկածների առկայության դեպքում դատարանը տվյալ փաստը ներառում է ապացուցման առարկայի մեջ և դատական միտումն հետազոտում է այն հաստատող կամ ժխտող ապացույցները:

Բացի այդ, դատարանը կարող է ընդունված այս կամ այն փաստը ներառել ապացուցման ենթակա փաստերի թվում՝ ելնելով արդարադատության շահերից կամ ապացուցման միջոցների թուլատրելիության կանոններից: Օրինակ՝ եթե ընդուն-

ՔԱՂԱՔԱՑԻՎԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ

ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

վում է մի փաստ, որի անարժանահավատությունն ամերևույթ ակնհայտ է, կամ որը պահանջը քննելու նախապայման է համարվում (օրինակ՝ համատեղ սեփականատեր լինելու հանգամանքը կողմերին համատեղ սեփականության իրավունքով պատկանող գույքը բաժանելու պահանջը քննելու համար), կամ որը կարող է ապացուցվել բացառապես օրենքով նախատեսված ապացույցներով (օրինակ՝ անշարժ գույքի սեփականատեր լինելու, տվյալ անձից սերված լինելու, դատարանի վճռով անգործունակ ճանաչված լինելու փաստերը), դատարանը պետք է այդ փաստը ներառի ապացուցման առարկայի մեջ և ապացուցման պարտականությունը բաշխելիս ապացուցման բեռը դնի համապատասխան անձի վրա:

ՔԴՕ 64-րդ հոդվածի 2-րդ մասի վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ ընդունված փաստը հաստատված համարելու դատարանի լիազորությունը հայեցողական է: Այն իրականացնելիս դատարանը պետք է վճռի պատճառաբանական մասում առանձին-առանձին նշի՝ որ փաստերն են ճանաչվել չվիճարկվող և ինչ շարժառիթներով՝ ցույց տալով, թե գործին մասնակցող անձանցից որն է առաջադրել տվյալ փաստը, ով է այն ընդունել և ինչպես¹⁸:

Եթե այս կամ այն փաստը դատարանի կողմից ճանաչվում է անվիճելի, այն հանվում է ապացուցման առարկայից, համարվում է հաստատված և հիմք է ընդունվում վեճի լուծման համար՝ դրա վերաբերյալ վեճի բացակայության հիմքով:

Փաստն անվիճելի համարելու համար գործնական կարևոր նշանակություն ունի այն հարցը, թե երբ կարելի է խոսել տվյալ փաստն ընդունելու մասին:

Գործող դատավարական օրենսդրության վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ փաստի ընդունման մասին

նախևառաջ կարելի է խոսել բոլոր այն դեպքերում, երբ մի կողմի առաջադրած հանգամանքը հակադիր կողմում հանդես եկող գործին մասնակցող անձինք ուղակիորեն ընդունել են իրենց կողմից ներկայացված դատավարական փաստաթղթով (գրավոր) կամ դատական միտի ընթացքում արված հայտարարությամբ (բանավոր): Դատավարգիտության մեջ փաստի ընդունման նման եղանակը հաճախ անվանվում է «խոստովանություն»¹⁹: Պետք է նկատի ունենալ, դատարանից դուրս արված (արտադատական) խոստովանությունը, եթե կողմն այն չի հաստատում նաև դատարանում, ոչ թե ապացույց է, այլ ապացուցողական փաստ, որն իր հերթին ենթակա է ապացուցման:

Դատավարական փաստաթղթով կամ դատական միտի ընթացքում արված հայտարարությամբ ընդունված փաստերը՝ որպես անվիճելի փաստերի տարատեսակ, կոչվում են «ընդունված» փաստեր, որոնցից հարկավոր է տարբերել «չվիճարկվող» փաստերը:

ՔԴՕ 95-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ սահմանված ժամկետում հայցադիմումի պատասխան չներկայացնելը դատարանը կարող է գնահատել որպես պատասխանողի կողմից հայցվորի վկայակոչած փաստերի ընդունում: Բացի այդ, ըստ ՔԴՕ 48-րդ հոդվածի 3-րդ մասի, եթե կողմը դատաքննության ընթացքում հրաժարվում է (խուսափում է) դատարանի կամ դատավարության մասնակիցների հարցերին պատասխանելուց կամ դատարանին ցուցմունքներ տալուց, ապա դատարանը մյուս կողմի միջնորդությամբ կամ իր նախաձեռնությամբ կարող է անհիմն համարել կողմի հրաժարվելը (խուսափելը) ցուցմունքներից և պատասխանից, իսկ գործի այն փաստական հանգամանքները, որոնց վերաբերյալ կողմը հրաժարվում (խուսափում է) ցուցմունք կամ պատասխան տալուց, կարող է համարել ապացուցված: Դատավարական օրենքում նման նորմերի առկայությունը թույլ է տալիս եզրակացնելու,

որ այս կամ այն փաստը դատարանը կարող է անվիճելի և հաստատված համարել նաև այն դեպքերում, երբ կողմն այն ուղղակիորեն չի ընդունում, սակայն վերը նշված եղանակով ցուցաբերված անգործությամբ չի վիճարկում: Տվյալ դեպքում կարելի է խոսել անվիճելի փաստերի տարատեսակ հանդիսացող «չվիճարկվող» փաստերի մասին:

Դատավարագիտության մեջ կարծիք է հայտնվել, որ անվիճելի պետք է համարել ցանկացած փաստ, որի դեմ կողմերն առարկություն չեն ներկայացրել և ընդունել են լռությամբ:²⁰ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության պայմաններում նման դիրքորոշումը հիմնավորված կարող է համարվել միայն ՀՀ ՔԴՕ-ի 95-րդ հոդվածի 5-րդ և 48-րդ հոդվածի 3-րդ մասերով ամրագրված դրույթների կիրառման տեսանկյունից: Բացի վերը նշվածներից, պասիվ վարքագծի այլ եղանակները (այդ թվում՝ լռությունը) որևէ գործնական նշանակություն ունենալ չեն կարող:

Միևնույն ժամանակ դատարանը պետք է արձագանքի գործը լուծելու համար նշանակություն ունեցող այս կամ այն հանգամանքի կապակցությամբ կողմերի լռությանը՝ պազելով, թե արդյոք նրանք ընդունում են տվյալ փաստի առկայությունը: Եվ եթե ապացուցման պարտականություն կրող կողմն ընդունի տվյալ փաստի գոյությունը, դրա հետագա ապացուցման անհրաժեշտությունը դատարանը կարող է վերացած համարել:²¹

Չի կարող փաստի ընդունում համարվել նաև գործին մասնակցող անձի կամ նրա ներկայացուցչի չներկայանալը դատական նիստի²²: Դեռևս հռոմեական իրավունքում նման վարքագիծը, ինչպես նաև լռությունը դիտվում էին որպես «պատասխանի բացակայություն, այլ ոչ համաձայնություն»²³:

Գործին մասնակցող անձի կողմից փաստն ընդունելու վերաբերյալ դրույթները ՔԴՕ-ի՝ «Գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքները» վերտառությամբ 64-րդ հոդվածի շրջանակներում նախատեսելը,

մեր կարծիքով, այնքան էլ ճիշտ չէ: Որպես հետևանք՝ իրավակիրառական պրակտիկայում հանդիպում են դեպքեր, երբ դատարանը դատական նիստում արված հայտարարությամբ ընդունված փաստը համարում է հաստատված, եթե այն ընդունող կողմը դրա ընդունումը հաստատում է նաև իր կամ հակառակ կողմի նախաձեռնությամբ ցուցմունք տալիս: Մինչդեռ ակնհայտ է, որ անձը կարող է այս կամ այն փաստն ընդունել կամովին, և այդ կապակցությամբ նրան ցուցմունք տալուն հարկադրելը չի բխում դատավարական խնայողության սկզբունքից և կարող է գործընթացի անտեղի ձգձգման պատճառ դառնալ:

Գործին մասնակցող անձանց պահանջների և առարկությունների հիմքում ընկած որևէ փաստի (փաստերի) ընդունումը նեղացնում է ապացուցման առարկան, դատարանին հնարավորություն է տալիս որոշել վիճելի փաստերի շրջանակն ու իր ուշադրությունը կենտրոնացնել միայն դրանց ապացուցման վրա:

Փաստի ընդունումը դատավարական խնայողության միջոց է, որը հիմնվում է կողմի՝ իր նյութական և դատավարական իրավունքները տնօրինելու իրավունքի (տնօրինչականության սկզբունքի) վրա: Այս առումով փաստի (փաստերի) ընդունումը հարկավոր է տարբերել հայցի լրիվ կամ մասնակի ընդունումից: Վերջին դեպքում տեղի է ունենում ոչ թե պարզապես հայցի հիմքում դրված փաստի (կամ փաստերի) ընդունում, այլ հայցի առարկայի (հայցապահանջի) և միաժամանակ դրա հիմքում դրված բոլոր փաստերի անվերապահ ընդունում: Եթե հայցի լրիվ կամ մասնակի ընդունումը պատասխանողը պատճառաբանելու պարտականություն չունի, ապա կոնկրետ փաստի ընդունումը, առանց հայցապահանջը և դրա հիմքում դրված մյուս պահանջները ընդունելու, ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում չի հանդիսանում վարքագծի չպատճառաբանվող ակտ: Դա է պատճառը, որ օրենսդիրը դատարանին վերապահել է ընդուն-

ՔԱՂԱՔԱՑԻՎԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԴԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

ված փաստը հաստատված համարելու հայեցողական լիազորություն: Դատարանն իրավասու է ցանկացած դեպքում պարզելու փաստն ընդունող կողմի շարժառիթները: Ինչպես իրավացիորեն նշում է Դ.Ա. Ֆուրսովը, չի կարելի թույլ տալ, որ մասնավոր շահի սուբյեկտը դրսևորի անհարգալից վերաբերմունք հանրային-իրավական կարգի նկատմամբ²⁴:

Ասվածը հաշվի առնելով՝ գտնում ենք, որ ճիշտ կլիներ «խոստովանության» և անվիճելի համարվող «չվիճարկվող փաստերի» մասին նորմերը զետեղել ԲԴՕ 52 հոդվածում բացառելով փաստի ընդունման հետ կապված իրավադրույթները բացառապես կողմի ցուցմունքի հետ կապելու հնարավորությունը: Այդ կապակցությամբ ողջունելի կարելի է համարել ՎԴՕ 27-րդ հոդվածի 4-րդ մասի գոյությունը, ըստ որի՝ ապացուցման կարիք չունեն այն փաստերը, որոնք հակառակ կողմը չի վիճարկում, բացառությամբ այն դեպքի, երբ դատարանը գտնում է, որ դրանց ապացուցումն անհրաժեշտ է: Մեր կարծիքով, ԲԴՕ 52-րդ հոդվածը կարելի է լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ 4-րդ կետով՝ միաժամանակ ուժը կորցրած ճանաչելով օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի 2-րդ մասը.

«Ապացուցման կարիք չունեն այն փաստերը, որոնք ապացուցման պարտականություն կրող կողմն ընդունում է իր կողմից ներկայացված դատավարական փաստաթղթով կամ դատական նիստի ընթացքում արված հայտարարությամբ, կամ սույն օրենսգրքի 95-րդ հոդվածով սահմանված կարգով և ժամկետում առարկություններ չներկայացնելով կամ դատաքնության ընթացքում տվյալ փաստական հանգամանքների վերաբերյալ ցուցմունք կամ պատասխան տալուց հրաժարվելով, բացառությամբ այն դեպքի, երբ դատարանը գտնում է, որ դրանց ապացուցումն անհրաժեշտ է՝ արդարադատության շահերից կամ ապացույցների թույլատրելիության կանոններից ելնելով:

Գործին մասնակցող անձի կողմից այն փաստն ընդունելը, որի միջոցով մյուս անձը հիմնավորում է իր պահանջները կամ առարկությունները, պարտադիր չէ դատարանի համար:

Դատարանը կարող է ընդունված փաստը համարել հաստատված, եթե կասկածներ չկան, որ դա համապատասխանում է գործի հանգամանքներին, և կողմն այն չի ընդունել խաբեության, բռնության, սպառնալիքի, մոլորության ազդեցության տակ, մեկ կողմի ներկայացուցչի հետ մյուս կողմի չարամիտ համաձայնության հետևանքով կամ ծշմարտությունը թաքցնելու նպատակով»:

¹ Տե՛ս Теория правосудия. В 3-х томах. **Под ред. Фурсов Д.А., Харламова И.В.** Т. 2: Гражданское судопроизводство как форма отправления правосудия. — М.: «Статут», 2009, էջ 343:

² Տե՛ս **Баулин О.В.** Бремя доказывания при разбирательстве гражданских дел. Дисс. докт. юрид. наук. - М., 2005, էջ 115:

³ Տե՛ս **Владимиров Л.Е.** Учение о доказательствах. — Тула, 2000, էջ 178:

⁴ Տե՛ս **Баулин О.В.**, նշված աշխատ., էջ 116:

⁵ Տե՛ս **Մեդրյան Ս.Փ.**, Առաջին ատյանի դատա-

րանի քաղաքացիական գործերով դատական ակտերը, -եր., ԵՊՅ իրատ., 2010, էջ 158:

⁶ Տե՛ս **Պետրոսյան Ռ.Փ.**, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, 3-րդ իրատ., - Եր., Երևանի համալս. իրատ., 2007, էջ 355:

⁷ Տե՛ս նույն տեղը:

⁸ Տե՛ս Теория правосудия. Т. 2, էջ 328:

⁹ Տե՛ս **Загайнова С.К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н., Екатеринбург, 2008, էջ 386:

- ¹⁰ Տե՛ս Թեորիա правосудия. Դ. 2, էջ 326: Բացասական հանգամանքի օրինակ կարող են հանդիսանալ արդարացնող դատավճռով հաստատված մեղքի կամ հանցագործության կատարման փաստի բացակայությունը:
- ¹¹ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-93 (ՎԴ) քաղաքացիական գործով 29.02.2008 թ. որոշումը:
- ¹² Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-132 (ՎԴ) քաղաքացիական գործով 27.03.2008 թ. որոշումը:
- ¹³ Տե՛ս Թեորիա правосудия. Դ. 2, էջ 329:
- ¹⁴ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-93 (ՎԴ) քաղաքացիական գործով 29.02.2008 թ. որոշումը:
- ¹⁵ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-93 (ՎԴ) քաղաքացիական գործով 29.02.2008 թ. որոշումը:
- ¹⁶ Տե՛ս **Баулин О.В.**, նշված աշատ., էջ 114:
- ¹⁷ Տե՛ս **Треушников М.К.** Судебные доказательства. - М., 1999, էջ 32:
- ¹⁸ Այդ մասին տե՛ս **Սեդրյան Ս.Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 126:
- ¹⁹ Այդ մասին ավելի մանրամասն տե՛ս, օրինակ՝ **Պետրոսյան Ռ.Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 373-374, Гражданское процессуальное право. Под ред. **М.С. Шакарян.** - М.: «Проспект», 2004, էջ 183, Гражданский процесс. Под ред. **М.К. Треушников.** М.: «Городец», 2003, էջ 266-267 և այլն:
- ²⁰ Տե՛ս **Зайцев И., Афанасьев С.** Бесспорные обстоятельства в гражданских делах // Российская юстиция. - М., 1998, 1 3, էջ 27-28:
- ²¹ Տե՛ս **Баулин О.В.**, նշված աշխատ., էջ 122:
- ²² Տե՛ս Թեորիա правосудия. Դ. 2, էջ 323:
- ²³ Տե՛ս Суд и судьи в избранных фрагментах из Дигест Юстиниана. - М., 2006, էջ 547:
- ²⁴ Տե՛ս Թեորիա правосудия. Դ. 2, էջ 325:

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ
ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ**

**BASES FOR EXEMPTION FROM PROOF
IN CIVIL PROCEDURE**

SERGEY MEGHRYAN

*Head of Chair of Civil Procedure of YSU,
Candidate of legal science, associate professor*

Cognition by means of evidence is one of the most prevailing and significant but not the single way for establishment of factual circumstances of civil cases. Current civil procedural legislation of RA envisages also other ways of establishment of facts of legal significance which are supposed to exempt the parties from proof. Bases for establishment of the target fact may be its notoriety, prejudiciality and incontestability.

On the basis of analysis of procedural norms of RA legislation and several decisions of Court of Cassation of the RA, as well as with regard to achievements of domestic and foreign science of civil procedure, in the present article an attempt is made to reveal the general criteria of admission of notoriety, prejudiciality and in-

testability of the facts. The concept of notoriety of the facts, conditions and procedural order of their admission are considered. Analysis is conducted on the concept and procedural meaning of prejudices, objective and subjective margins of prejudicial relationship between judicial acts, as well as the bases excluding prejudiciality of circumstances established by judgment at law for previously examined cases (e.g. establishment of facts not included in the ultimate fact by judgments on previously examined cases, failure to comply with rules of formal judicial proceedings when establishing facts, establishment of facts by judgments on previously examined cases in conditions of impermissible limitation of procedural rights of persons, participating in the proceedings). On the basis of analysis of the system of civil procedural norms on evidences and bases for exemption from proof, in the present article suggestions are drawn up aimed at imperfection of the norms regulating incontestable evidences and their admission as established ones.